

PREOCUPĂRI DE HERALDICĂ ÎN TRANSILVANIA¹

SZEKERES ATTILA ISTVÁN

szek_eres@yahoo.com

Muzeul Național Secuiesc – Sf. Gheorghe

HERALDIC RESEARCH IN TRANSYLVANIA

ABSTRACT

The present writing is a paper dedicated to systematization of the heraldic research in Transylvania from the first heraldic work, *Ars heraldica* by Franciscus Pariz Pápai, published in 1695 in Cluj/Kolozsvár, until the beginning of the 21st century. After a few works, considered by us antecedents, in the last two centuries was practiced scientific heraldic research. The author classified the heraldic research in three chapters: studies which are the object the evolution of the coat of arms of Transylvania, works on administrative coats of arms and works on noble heraldry.

CÍMERTANI KUTATÁSOK ERDÉLYBEN

Jelen tanulmány az Erdélyt érintő címertani kutatásokat összegezi és osztályozza Pápai Páriz Ferenc 1695-ben Kolozsváron kiadott *Ars heraldica* című munkájától a huszonegyedik század elejéig. Néhány előzménynek tekintett tanulmányt követően, a tudományos igényű munkák az utóbbi két évszázadban jelentek meg. Ezeket három fejezetbe csoportosította a szerző: Erdély címerével, közigazgatási címerekkel és nemesi heraldikával foglalkozó dolgozatok.

Keywords: coat of arms, heraldry, Transylvania, coat of arms of Transylvania, administrative coats of arms, noble heraldry.

Kulcsszavak: címer, heraldika, Erdély, Erdély címere, közigazgatási címerek, nemesi heraldika.

Cunoaștem o sumedenie de preocupări de heraldică în Transilvania în ultimele două secole. Dintre acestea, foarte puține au fost cele de amploare, majoritatea cercetărilor având o arie bine determinată, concentrându-se fie asupra unei părți din teritoriul Transilvaniei, fie asupra societății acesteia ori unei perioade

¹ Comunicare prezentată la cel de-al XV-lea Congres Național de Genealogie și Heraldică, Iași, 13-15 mai 2010.

istorice determinate. Ne propunem, în cele ce urmează, o sistematizare a preocupărilor de heraldică, ținând cont de tipul stemelor și conținutul lucrărilor de specialitate, în ordine cronologică.

Antecedente

Prima lucrare este datată în secolul al XVII-lea. Este vorba de tratatul de heraldică al lui **Francisc Pariz Pápai**, numit *Ars heraldica*, apărut în 1695 la Cluj, care a pus bazele științei blazonului în Transilvania².

Următoarea lucrare în care apar elemente de heraldică, i se datorează preotului din Cozmeni, protopopul **István Lakatos**, care, în cronica sa, *Siculia delineata et descripta*, scrisă în 1702, rămasă în manuscris, dar ale cărei copii au fost răspândite, între alte probleme abordate descrie și stema comunității secuiești³.

János Szegedi în lucrarea *Cerographia Hungariae*, publicată la Trnava în 1734, reproduce stema Ungariei, a ținuturilor componente, precum și stemele comitatelor, inclusiv ale celor din Transilvania⁴.

Elemente de heraldică au apărut și în două lucrări ale lui **András Huszti**. Astfel, capitolul al III-lea din lucrarea *Genealogia heroica* (1743) conține descrierea stemei familiei Wass, precum și un desen al blazonului, inclus într-un cartuș de stil baroc (restul lucrării fiind axat pe genealogie)⁵. Apărută în 1748, *Istoria familiei Haller* este, de asemenea, o lucrare de genealogie, dar cu un capitol

² Franciscus Pariz Pápai, *Ars Heraldica. Seu Consuetudinum Heraldicarum, quarum crebrior passim & usus, & in Historiis, praecipue Europaeis mentio, Synopsis. Collecta, & in hunc pugillum, in gratiam inprimis Nobilitatis Transylvanicae contracta. Opere & veritate*, Claudiopoli, 1695.

³ Stephanus Lakatos, *Siculia delineata et descripta accuratius quam hactenus, nunc ad lucem data. A. C. 1702. cum tabula Hunniae et Siculiae*, Claudiopoli, manuscris. O traducere a manuscrisului a fost consultată la sediul Centrului pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale a Județului Harghita, la Odorheiu Secuiesc.

⁴ Joannes Szegedi, *Cerographia Hungariae, Seu Notitia De Insignibus, Et Sigillis Regni Mariano-Apostolici*, Tyrnaviae, 1734.

⁵ *Genealogia heroica illustris et antiquissimae rerum pro rege et republica inclitissimae gentis Hungaricae per plurima secula domi forisque toga sagoque praeclare, insigniter ac fortiter gestarum memoria exemplo ac virtute florentissimus, nobilissimae spectabilis ac generosae familiae Wass de Sancto Aegydio ex antiquis gloriosorum Hungariae regum diplomatibus vetustissimis waywodarum Transilvaniae comitumque Siculorum monumentis litteralibus recentioribus serenissimorum Transilvaniae principum documentis authenticis publicaeque fidei archiuorum principatus Transilvaniae capitularium instrumentis memorialibus, omni exceptione maioribus ab anno domini MCXL ad annum usque currentem 1743 chronologico historica methodo adornata. Auctore Andrea Huszti iureconsulto anno domini MDCCXLIII die 31 Martii.*

întreg dedicat stemei familiei Haller, augmentării stemei nobiliare prin ridicare în rang, precum și diferitelor reprezentări ale blazoanelor⁶.

În lucrarea *Heraldicae regni Hung. Specimen*, a lui **Franciscus Carolus Palma**, apărută în 1766, la Viena, sunt prezentate stemele Ungariei, ale țărilor și provinciilor componente ale regatului, precum și ale celor asupra cărora regatul avea pretenții (cel puțin în sens heraldic)⁷. În prima planșă, flancată de stemele Moldovei și Țării Românești, apare și stema Transilvaniei, aceste steme fiind descrise în text.

András Dugonics, în lucrarea *A magyaroknak uradalmaik; mind a régi, mind a mostani üdökben (Proprietățile ungarilor în timpurile vechi și de astăzi)*, apărută în 1801, publică reprezentări și descrieri de steme, printre care și cea a națiunii secuiești, respectiv cea a Transilvaniei⁸. Cu această din urmă lucrare, editată la începutul secolului al XIX-lea, se încheie seria antecedentelor.

Preocupări științifice de heraldică

După natura stemelor, putem deosebi preocupări legate de stema Transilvaniei și a „națiunilor privilegiate”, în această categorie incluzând și stemele principilor, stemele administrative, apoi stemele nobiliare.

1. Stema Transilvaniei

De stema Transilvaniei s-au ocupat în ordine cronologică:

Baronul **Joseph Bedeus von Schaarberg**, în lucrarea *Die Wappen un Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen städtischen Nationen dieses Landes (Stema și sigiliul Principatului Transilvaniei și a națiunilor care alcătuiesc acest stat)*, apărută în 1838 la Sibiu, în care se tratează problematica stemei și sigiliului Principatului Transilvaniei, respectiv cea a însemnelor națiunilor

⁶ *Stemma illustris antiquaque, heroicacaeque comitvm et baronvm in inclyto Transilvaniae principatu et amplissimo Hungariae regno, dei optimi maximi gratia florentium familiae Haller ab Hallerstein ab anno domini 1198 quo Henricus sextus Romanorum imperator semper augustus in territorio Franconiae Norimbergensi ad Pegnitzium vicum Hastiludium duodecimum magnifica principum, ducum, comitum, baronum et equitum imperialium exterorumque heroum ibidem praesentium cum pompa et sollemnitate instituerat, secundum radus descendentes rectos et lineas collaterales historico-genealogica methodo electum atque adornatum* per Andream Huszti. Cibinii, anno domini MDCCXLVIII.

⁷ Franciscus Carolus Palma, *Heraldicae regni Hung. Specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens*, Vindonbona, 1766.

⁸ András Dugonics, *A magyaroknak uradalmaik; mind a régi, mind a mostani üdökben*, Pest și Pozsony, 1801, cap. VII, pp. 50-56.

privilegiate⁹. Este astfel abordat istoricul acestor însemne de la formarea principatului autonom al Transilvaniei (cu mențiunea sigiliului principelui Sigismund Báthory), urmată de evoluția stemei și sigiliului principilor, incluzând elementele stemei Transilvaniei, ajungând la momentul Dietei din 1659 de la Sebeș (când s-au stabilit sigiliile celor trei „națiuni” privilegiate), apoi, în fine, la decretul din 1765 al reginei Maria Terezia, prin care Transilvania este ridicată la rang de mare principat, fiindu-i augmentată stema, printr-o bonetă proprie. Este primul act normativ prin care se fixează armele teritoriale ale Transilvaniei în ansamblul ei (studiul, bogat ilustrat, se axează îndeosebi pe evoluția stemei sașilor).

Elek Jakab, în lucrarea *Az erdélyi országos címerek története (Istoria stemelor statale ale Transilvaniei)* preia relatările lui Bedeus despre evoluția stemei de stat a Transilvaniei, dar vine și cu completări¹⁰. Între altele, reia relatările mai vechi ale lui Dugonics despre stema secuilor, precum și elemente din lucrarea lui György Pray¹¹. Lucrarea nu conține ilustrații.

În 1917, **József Sebestyén Keöpeczi** publică o amplă lucrare despre stema Transilvaniei, în revista de specialitate de heraldică și genealogie *Turul – Erdély címere*¹². Lucrarea este foarte bogat ilustrată cu desene heraldice ale autorului. Este prima lucrare cu adevărat științifică, dintre cele care abordează problematica stemei Transilvaniei. Studiul abordează în spirit critic relatările anterioare, bazându-se pe documente existente și lăsând în domeniul legendelor explicațiile formulate de Dugonics asupra formării stemei secuiești.

Mihail Popescu, analizând sigiliul lui Sigismund Báthory, în 1926 scrie despre formarea simbolurilor Transilvaniei¹³.

Iulian Marțian, în studiul *Contribuții la eraldica vechiului Ardeal*, apărut în 1928, se ocupă de formarea stemei Transilvaniei¹⁴.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, într-o perioadă puțin favorabilă studiilor de heraldică, abordarea evoluției stemei Transilvaniei a fost reluată cu prilejul congreselor internaționale de profil. Subiectul a fost dezvoltat în două congrese consecutive de genealogie și heraldică. Astfel, la cel de-al IX-lea (Berna,

⁹ Joseph Bedeus von Schaarberg, *Die Wappen un Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen städtischen Nationen dieses Landes*, Hermannstadt, 1838.

¹⁰ Elek Jakab, *Az erdélyi országos címerek története*, în „Századok”, I (1867), nr. 4, pp. 336-352.

¹¹ Georgius Pray, *Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae pluribusque aliis*, Buda, 1805.

¹² József Sebestyén Keöpeczi, *Erdély címere*, în „Turul”, XXXV (1917), nr. 1-4, pp. 33-48.

¹³ Mihail Popescu, *Sigiliul lui Sigismund Báthory -principele Transilvaniei*, în „Revista Arhivelor”, I (1924-1926), nr. 1-3, pp. 328-332.

¹⁴ Iulian Marțian, *Contribuții la eraldica vechiului Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, IV (1926-1927), București, 1929, pp. 441-446.

1968), heraldistul de origine maghiară **Szabolcs de Vajay**, în comunicarea despre sursele numismatice ale heraldicii de stat a Ungariei, se ocupă și de însemnele Transilvaniei¹⁵. La cel de al X-lea Congres (Viena, 1970), **Jean Nicolas Mănescu** s-a ocupat exclusiv de stema Transilvaniei¹⁶.

Cartea *Știința și arta heraldică în România* a lui **Dan Cernovodeanu**, publicată la București în 1977, este un tratat de heraldică de referință. Pe lângă prezentarea evoluției stemelor Țării Românești și a Moldovei, precum și a Principatelor Unite, a Regatului României, mai apoi a Republicii, lucrarea are capitole separate dedicate heraldicii transilvănene. Este prezentată evoluția stemei principatului Transilvaniei¹⁷. O variantă îmbunătățită a acestei lucrări a constituit teza de doctorat a autorului, susținută în limba franceză, la Paris în 1995¹⁸. Lucrarea a fost publicată postum în limba română, sub titlul *Evoluția armeriilor țărilor române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*. În cadrul acestei lucrări, Capitolul al V-lea este dedicat evoluției heraldicii Transilvaniei¹⁹.

Albert Arz von Straussenburg, în lucrarea *Beiträge zur siebenburgischen Wappenkunde (Contribuții la heraldica transilvană)*, apărută în 1981, precum și în articole apărute în diferite reviste, s-a preocupat de stema Transilvaniei și îndeosebi de stemele și însemnele juridice ale sașilor²⁰.

După schimbările din decembrie 1989, s-a deschis posibilitatea abordării stemei Transilvaniei și în țară. **Jean Nicolas Mănescu** a publicat un amplu studiu despre evoluția stemei Transilvaniei, în 1992, în revista *Revue Roumaine d'Histoire*²¹.

Problematika stemei Transilvaniei a fost abordată sumar și de **Maria Dogaru**, în cartea *Din heraldica României*, apărută la București în 1994²².

¹⁵ Szabolcs de Vajay, *Les sources numismatiques de l'héraldique d'Etat hongroise*, în „Recueil du IXe Congrès international des sciences généalogique et héraldique, Berne (30 juin - 6 juillet), 1968”, Berne, 1968, pp. 149-167.

¹⁶ Jean Nicolas Mănescu, *Zur Geschichte des landeswappens von Siebenbürgen (im 16. Jahrhundert)*, în „Genealogica et Heraldica”, Viena, 1972, pp. 533-538.

¹⁷ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 129-139.

¹⁸ *L'évolution des armoiries des Pays Roumains depuis leur apparition jusqu'à nos jours (XIIIe-XXe siècles)*, Université de Paris Sorbonne, École Pratique des Hautes Etudes, IVe section-Sciences Historiques et Philologiques, Paris, 1995.

¹⁹ Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor țărilor române de la apariția lor și până în zilele noastre (Sec. XIII-XX)*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2005, pp. 155-176.

²⁰ Albert Arz von Straussenburg, *Beiträge zur Siebenbürgischen Wappenkunde*, Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1981.

²¹ J. N. Mănescu, *Les armes de la Transylvanie (XVIe- XXe siècles)*, în „Revue roumaine d'histoire”, XXXI, nr. 1-2, București, 1992, pp. 29-49.

²² Maria Dogaru, *Din heraldica României*, Editura JIF, București, 1994, pp. 47-49.

Mai recent, deja în secolul al XXI-lea, am notat două contribuții. **Ana Dumitran** aduce completări la istoricul stemei Transilvaniei prin prisma sigiliului lui Sigismund Báthory²³.

Tudor-Radu Tiron, într-o comunicare susținută la cel de-al XV-lea Congres național de genealogie și heraldică, organizat la Iași în 2010, prin prisma a mai multor izvoare ilustrate externe, pune în lumină nouă începuturile stemei Transilvaniei²⁴.

2. Steme administrative

Menținem ordinea cronologică și în relatarea preocupărilor de heraldică legate de stemele administrative din Transilvania.

În anul 1880 a apărut la Budapesta culegerea de steme administrative *Magyarország címertára*, care, după cum o arată și titlul, reprezenta un armorial al Ungariei²⁵. Cartea lui **Károly Tagányi** este un album de heraldică teritorială a Regatului Ungariei, cu descrierile și explicațiile aferente stemelor. Cartea conține – sub forma desenelor heraldice – imaginea și descrierea stemei Ungariei, evoluția ei de-a lungul secolelor, precum și stemele statelor și ținuturilor componente ale regatului, stemele fostelor comitate, scaune și districte ale regatului, în fine stemele orașelor de toate tipurile și cele ale comunelor mai însemnate.

În anul 1885 a apărut la Viena un album color cu stemele orașenești din Austro-Ungaria, cu stemele de stat și culorile naționale, datorat lui **Karl Lindt**²⁶. Sunt reprezentate stemele principatului Transilvaniei și ale orașelor acestei provincii, precum și stemele orașelor din Banat, Crișana și Maramureș.

În 1890, tot la Viena, a apărut albumul heraldic *Armorialul Austro-Ungar*, datorat artistului heraldist **Hugo Gerard Ströhl**²⁷. Este un album în care sunt prezentate și stemele comitatelor Ungariei din acea vreme, deci și cele ale comitatelor din Transilvania. De remarcat este că stemele care ne interesează sunt

²³ Ana Dumitran, *Completări la istoricul stemei Transilvaniei, pe marginea unui sigiliu aplicat la 31 mai 1595*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 9/I, 2005, pp. 271-282.

²⁴ Tudor-Radu Tiron, *Începuturile stemei Transilvaniei în lumina mai multor izvoare ilustrate externe, din secolul al XV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, în. „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca. Series HISTORICA”, tom L, 2011, pp. 307-339.

²⁵ Tagányi Károly, *Magyarország címertára*, Kiadja Altenburger G. és Rumbold B., Budapest, 1880.

²⁶ Karl Lindt, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben*, Verlag von A. Schroll, Wien, 1885.

²⁷ Hugo Gerard Ströhl, *Österreichisch-Ungarische Wappenrolle*, Verlag von Anton Schroll & Co, Wien, 1890.

desene cu hașuri heraldice, pe când albumul conține o sumedenie de steme colorate. Albumul a mai avut două ediții, în 1895 și 1899.

Albert Arz von Straussenburg a publicat o serie de studii de heraldică administrativă în reviste din Transilvania. A fost preocupat de stemele unor orașe săsești, precum cele ale Reghinului²⁸, Brașovului²⁹, Sibiului³⁰, la care se adaugă stema istorică strămoșească a Universității (comunității) săsești din Transilvania³¹.

De stema orașului Sibiu s-a ocupat și **Michael Auner**, într-un studiu apărut în 1913³². Același subiect a fost dezvoltat în 1935 și de **Gustav Bedeus**, care a abordat în paralel stemele orașului Sibiu și a națiunii săsești³³.

Mihály Darvasy se ocupă de originea și evoluția stemelor orașelor medievale, dintre care descrie și evoluția stemelor celor mai însemnate orașe din Transilvania³⁴.

De steme administrative s-a ocupat și **József Sebestyén Keöpeczi**. Despre stema Brașovului a relatat în limba germană³⁵, iar despre stema Clujului a publicat un studiu, în 1944, în limba maghiară³⁶.

După reforma administrativă din 1968, adică în timpul regimului socialist, s-au organizat județe, pentru care s-au elaborat steme. Totodată s-au elaborat steme și pentru municipiile din Republica Socialistă România. S-au născut o sumedenie de steme cu elemente antiheraldice, conținând elemente ca roata dințată, rulmentul, făclia, circularul, clădiri, *ctitorii ale socialismului*, care au fost aprobate prin Decretul 302 din 25 iulie 1972.

²⁸ Albert Arz von Straussenburg, *Zur Wappenfrage der Stadt Sächsisch-Regen*, în „Sächsisch-Regener Wochenblatt”, nr. 13, 1906.

²⁹ Idem, *Das Wappen der Stadt Kronstadt*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, Hermannstadt, LI, 1928, pp. 152-154; *Das Wappen von Kronstadt, Zur Klärung der Meinungen*, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums”, Heft 1-4, Brașov, 1944, pp. 1-11.

³⁰ Idem, *Das Wappen von Hermannstadt*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, LIII, Sibiu, 1930, pp. 201-210.

³¹ Idem, *Die historischen Wappen der ehemaligen siebenbürgisch-sächsischen Gebietskörperschaften*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, Sibiu, 1858, pp. 33-34.

³² Michael Auner, *Das Wappen von Hermannstadt*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, XXXVI, Sibiu, 1913, pp. 69-75.

³³ Gustav Bedeus, *Die Wappen der sächsischen Nation und der Stadt Hermannstadt*, în „Siebenbürgische Vierteljahrschrift”, LVIII, Sibiu, 1935, pp. 304-309.

³⁴ Darvasy Mihály, *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése*, în „Palaestra calasanciana”, nr. 39, Budapesta, 1942.

³⁵ Josef v. Sebestyén, *Das Wappen von Kronstadt*, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums”, 2. Jahrgang, Heft 1-4, Kronstadt, 1937, pp. 11-28.

³⁶ József Sebestyén Keöpeczi, *Kolozsvár Címere*, în „Kolozsvári Szemle”, III, 1944, pp. 266-267.

Într-un amplu studiu bilingv, român și francez, heraldiștii **Dan Cernovodeanu** și **Jean Nicolas Mănescu** prezentau pe larg evoluția stemelor administrativ-teritoriale din România, având și un studiu introductiv privind evoluția heraldicii în țările române³⁷.

Maria Dogaru, în cartea *Din heraldica României*, pe lângă prezentarea noțiunilor de bază ale heraldicii și evoluția stemei de stat, prezintă un album heraldic al județelor, municipiilor și orașelor României interbelice. Deci, apar steme administrative și din Transilvania, anume stemele județelor, municipiilor și orașelor elaborate de Comisia Consultativă Heraldică și aprobate între anii 1928-1935³⁸.

Mai semnalăm două apariții editoriale în Ungaria. **Imre Csáky** a publicat o carte pe acest subiect în 1995 la Budapesta³⁹. Este o carte care cuprinde două părți. Prima este un tratat de heraldică, iar a doua un album heraldic, cu reprezentarea stemelor comitatelor Regatului Ungar din secolele XVIII–XIX, descrierea lor și o scurtă prezentare a fiecărui comitat, printre care și cele din Transilvania.

Dezső Hoppál a publicat un album heraldic conținând prezentarea stemelor comitatelor Ungariei din anul 1899 și descrierea lor⁴⁰. Este vorba de variantele colorate ale desenelor lui **Hugo Gerard Ströhl**, editate în 1899 în lucrarea *Österreichisch-Ungarische Wappenrolle*, conținând desene cu hașuri heraldice ale stemelor. Cartea lui Hoppál conține și desenul heraldic vechi, al însemnului comitatului respectiv ori al scaunului din care s-a format comitatul, după caz, precum și desenul stemei reședinței comitatelor.

3. Heraldica nobiliară

Cea mai vastă bibliografie o are heraldica nobiliară. Începem prezentarea cu revistele de specialitate.

Revista *Turul* a fost înființată în 1883, la Budapesta, de către Societatea Maghiară de Heraldică și Genealogie⁴¹. Era o revistă trimestrială, care în 1950 a fost nevoită să-și suspende activitatea, pe care a reluat-o în 1992, cu sprijinul Societății Maghiare de Istorie și al Arhivelor Naționale Ungare. Primii redactori ai

³⁷ D. Cernovodeanu, J. N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești. Les nouvelles armoiries des départements et des villes (municipes) de la République Socialiste de Roumanie. Etude sur le développement historique de l'héraldique départemental et municipale roumaine*, în „Revista Arhivelor”, LI, nr. 1-2, 1974, pp. 3-218. A apărut și în extras, sub formă de carte, tot în același an.

³⁸ Maria Dogaru, *op. cit.*

³⁹ Csáky Imre, *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII-XIX. században*, Budapest, 1995.

⁴⁰ Hoppál Dezső, *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*, Budapest, 2001.

⁴¹ Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság.

revistei de specialitate au fost renumiții heraldiști-genealogi baronul **Albert Nyári** și **László Fejérpataky**. Revista a publicat în primul rând studii genealogice, dar și foarte multe studii heraldice, prezentări de diplome de înnobilitare cu steme, de monumente decorate cu steme, documente conținând blazoane. Printre aceste comunicări heraldice o parte se referă la familii, steme din Transilvania. Acestea, în mare parte au cuprins heraldica aristocrației din Ardeal, precum și studii despre stema Transilvaniei sau a celor trei națiuni privilegiate. În capitolele rezervate prezentării diplomelor de înnobilitare aflate la Arhivele Naționale Ungare, deseori întâlnim *litterae armales* destinate ardelenilor, donate de principii Transilvaniei sau de regii mai vechi sau mai noi ai Ungariei.

Revista *Genealógiai Füzetek* a fost editată la Cluj de **Imre Sándor**. A apărut între anii 1903-1913, apoi și-a încetat apariția din cauza războiului. Revista, care la început a apărut lunar, iar mai târziu bilunar, a fost redactată de Imre Sándor, ajutat în primele șase luni de **Pál Török**, apoi, începând din luna iulie a anului 1903 și până în 1910, de **József Sebestyén Keöpeczi**. Cel din urmă a fost și ilustrator al revistei, apărând peste 100 de desene de steme ale sale. După cum arată și titlul revistei, s-a ocupat în principal de genealogie, dar au apărut și studii de heraldică, care au fost publicate în principal de Imre Sándor și József Sebestyén Keöpeczi. Acestea au avut ca arie de cercetare Transilvania.

Pe lângă editarea revistei *Genealógiai Füzetek*, Imre Sándor a editat la Cluj și lucrarea *Czimerlevelek*, apărută în două volume în 1910 și 1912⁴². Primul conține descrierea în latină a 150 de blazoane de pe diplome de înnobilitare și prezintă desenele a 149 de steme, realizate de artistul heraldist József Sebestyén Keöpeczi; al doilea volum conține descrierea a 141 de blazoane și desenele a 134 dintre ele, realizate de același Sebestyén. Primul volum cuprinde perioada dintre 1551-1629, adică de la începuturile principatului Transilvaniei până la sfârșitul domniei lui Gabriel Bethlen, în vreme ce al doilea volum conține stemele conferite de Ecaterina de Brandenburg, Acațiu Barcsay, precum și cei doi Gheorghe Rákóczi. În primul volum găsim 30 de steme acordate de suveranii de la Viena și una acordată de Mihai Viteazul.

Lucrarea amintită este un catalog ilustrat al diplomelor de înnobilitare ardelenesti. Trecem la lucrările de amploare privind tematica heraldicii nobiliare transilvănene sau a celor care conțin preocupări și despre steme nobiliare din Transilvania.

Amintim în primul rând monumentală lucrare a lui **Iván Nagy**⁴³. Lucrarea a apărut în 12 volume, plus volumul supliment, în decurs de 11 ani. Tratează în

⁴² Imre Sándor, *Czimerlevelek*, Kolozsvár, 1910 și 1912.

⁴³ Iván Nagy, *Magyarország családai. Czimerekkel és leszármazási táblákkal*, Pest, 1857-1868.

ordine alfabetică familiile de pe teritoriul Regatului Ungariei, deci inclusiv familii nobile din Transilvania. Lucrarea conține date despre circa 11.000 de familii, printre care 3.700 arbori genealogici și 550 de steme. Această lucrare conține date nu numai despre familiile mai însemnate, ci și în privința tuturor celor despre care au luat cunoștință autorul ori colaboratorii săi. Din punct de vedere heraldic, lucrarea nu este completă, dar totuși, față de cele de dinainte, este un mare progres. Desenele de steme nu sunt excelente, dar elementele heraldice componente ale stemei se pot distinge. Ponderea familiilor, precum și a stemelor din Transilvania, față de întregul volum de date, este destul de mare, dat fiind faptul că în perioada Principatului au fost înnobilate o mulțime de persoane, chiar și grupuri mai mari.

La Budapesta a apărut un îndreptar de genealogie maghiară, *Magyar nemzetségi zsebkönyv*, editat de **Societatea Maghiară de Heraldică și Genealogie**. Este mai mult o lucrare genealogică, având două părți. Prima conține familiile titrate, printre care găsim în totalitate familiile de conți și baroni din Transilvania⁴⁴. A doua parte cuprinde familii nobile mai însemnate, printre care, desigur, și cele din Transilvania⁴⁵. Cartea conține date despre aproape 3.000 de familii. Imagini de steme găsim doar trei, iar descrierile de steme apar doar în cazul familiilor titrate.

În anul 1895 a apărut la Budapesta un catalog al donațiilor de ranguri nobiliare, steme, predicate nobiliare și cetățenie, acordate în perioada dintre anii 1527–1867⁴⁶. Lucrarea redactată de **János Illéssy** și **Béla Pettkó** este a colecție specială a *Cărților Regale (Libri Regii)*, în care s-au consemnat actele emise de cancelaria regală ungară între anii 1527-1867. Menționăm colecție specială, deoarece dintre toate actele consemnate au fost selectate numai cele care se referă la acordare de titlu nobiliar, stemă, predicat nobiliar și cetățenie, în mare parte diplome de înnobilitare (*Littere Armales*).

Cea mai mare lucrare care s-a editat a fost cea a lui **Béla Kempelen**, *Magyar nemes családok*, apărută la Budapesta între anii 1911-1932⁴⁷. Lucrarea conține date despre aproape 120.000 de familii de pe întreg teritoriul fostului Regat antebelic (deci și familii transilvănene), dar n-a primit nici măcar aceeași publicitate ca volumele lui Iván Nagy. Lucrarea lui Kempelen conține 11 volume și un supliment, apărute în decurs de 21 de ani. În mare parte, este vorba despre o înșiruire de familii, pentru majoritatea consemnându-se data și locul înnobilării,

⁴⁴ László Fejérpataky, *Főrangú családok*, Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Budapest, 1888.

⁴⁵ Gyula Schönherr, *Nemes családok*, Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Budapest, 1905.

⁴⁶ János Illéssy, Béla Pettkó, *A Királyi Könyvek jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czímer, előnév és honosság adományozásoknak. 1527-1867*, A M. Kir. Orsz. Levéltár felügyelete alatt, Budapest, 1895.

⁴⁷ Béla Kempelen, *Magyar nemes családok*, I-XI, Budapest, 1911-1932.

precum și suveranul care a făcut donația, dar lucrarea nu conține desene de steme, ci doar descrieri sumare ale unor blazoane.

Multe exemple de steme din Transilvania se regăsesc în tratatul de heraldică *A heraldika kézikönyve*, al celui mai renumit heraldist maghiar de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul celui de al XX-lea, **Oszkár Bárczay**⁴⁸. Este un manual de heraldică, un fel de enciclopedie a științei blazonului, despre tot ce se putea cunoaște la acea dată.

Cea mai renumită lucrare a perioadei este *Marea colecție generală de steme* a lui **J. Siebmacher**, care conține un volum separat dedicat stemelor transilvănene⁴⁹. După cum arată și titlul lucrării, este o mare colecție heraldică, scrisă în limba germană. De această dată avem de-a face cu o carte de heraldică propriu-zisă. Este o lucrare complexă. Prezintă stema Transilvaniei, stemele națiunilor privilegiate, înglobate în stema principatului, stemele principilor Transilvaniei, stemele voievozilor, a vicevoievozilor, ale comiților secuilor, ale guvernatorilor, ale comiților sașilor, ale comandanților generali. Urmează stemele prinților, conților, apoi ale baronilor, cu indicarea evoluției blazoanelor de la stemele de neam cu augmentările ulterioare. Mare parte a lucrării o reprezintă stemele a peste 2.500 de familii din Transilvania. Lucrarea conține atât desenul stemelor, cât și descrierea lor, dar și numele celor înnobilați, data și locul emiterii diplomei, numele suveranului donator, precum și trimitere la datele furnizate. Lucrarea prezintă un inconvenient, în sensul că stemele sunt desenate cu șablonul, scuturile, coifurile, coroanele, lambrechinii fiind de același fel, precum și elementele heraldice care se repetă în mai multe steme arată la fel, de exemplu leul, acvila, porumbelul, oșteanul, călărețul etc. în toate stemele sunt desenate identic.

În 1913 a apărut la Budapesta cartea *Liber armorum Hungariae (Magyarország címeres könyve)*, redactată de un colegiu redacțional format din opt arhiviști și douăzeci și unu de colaboratori din toată țara, majoritatea arhiviști⁵⁰. Prefața lucrării a fost scrisă de contele **Gyula Andrássy**⁵¹. Este o amplă lucrare, o înșiruire de familii nobile, bogat ilustrată cu steme. A apărut în 1913 și s-a dorit să fie primul volum dintr-o grandioasă lucrare, dar din pricina războiului proiectul din păcate, s-a întrerupt. Volumul cuprinde înșiruirea a peste 3.800 de familii, ale căror

⁴⁸ Oszkár Bárczay, *A heraldika kézikönyve*, Budapesta, 1897.

⁴⁹ Constantin Reichenauer von Reichenau, Géza von Csergheő, Oscar von Bárczay, *J. SIEBMACHER'S grosses und allgemeines WAPPENBUCH, Der Adel von Siebenbürgen, Vierten Bandes zwölfte Abtheilung*, Verlag von Bauer und Rapse, Nürnberg, 1898.

⁵⁰ *Liber armorum Hungariae (Magyarország címeres könyve)*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1913.

⁵¹ De aceea, în foarte multe dintre trimiteri, note formulate în diferite publicații, se asociază acestui nume întreaga lucrare.

nume încep cu literele A, B și C. Este cea mai bogată listă de familii cu primele trei litere ale alfabetului, incluzând și familiile din Transilvania.

Genealogul **József Pálmay** a publicat volume dedicate exclusiv nobilimii din Ținutul Secuiesc. Au apărut lucrările *Familiile nobile ale comitatului Odorhei*⁵² (1900), *Trei Scaune*⁵³ (1901) și *Mureș-Turda*⁵⁴ (1904). Lucrarea este un amalgam de date și istorioare despre familiile consemnate. Din punct de vedere heraldic, are o parte pozitivă și una negativă. Pentru multe dintre familiile înșirate a publicat și descrierea stemei. Aceste descrieri de steme sunt corecte, însă reprezentarea lor grafică lasă de dorit, dar se vede că artistul nu era familiarizat cu arta heraldică.

În 1940 a apărut la Budapesta un volum care continua publicarea *Cărților Regale*⁵⁵. Acest catalog al donațiilor de noblețe, înălțare în rang nobiliar, acordare de predicate nobiliare și steme, din timpul regilor Franz Joseph I și Carol al IV-lea (între anii 1867-1918), a fost redactat și editat de **József Gerő**. Lucrarea este o continuare a colecției autorilor János Illéssy și Béla Pettkó, amintite anterior, până în anul 1918, deci până când s-au acordat titluri, predicate nobiliare și steme pe teritoriul Regatului Ungar.

Referiri la heraldica nobiliară transilvăneană găsim și la **Sigismund Jakó**, care, în studiul despre sigilografia Transilvaniei de până în secolul al XV-lea, apărut în anul 1956, are și un scurt subcapitol dedicat sigiliilor heraldice (Tipul heraldic de pecete)⁵⁶.

Lucrările amintite ale lui Dan Cernovodeanu au în componență și capitole referitoare la heraldica nobiliară din Transilvania⁵⁷.

Ioan cavalier de Pușcariu s-a ocupat de familiile nobile române din Transilvania⁵⁸. Autorul, conform celor afirmate în prefață, ar fi vrut să rotunjească lucrarea sa cu încă un volum, dar aceasta nu a mai avut loc. Chiar în prima frază a lucrării sale, Pușcariu remarcă faptul că între cele mai însemnate științe auxiliare,

⁵² József Pálmay, *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Betegh Pál Könyvnyomdai Műintézet, Székely-Udvarhely, 1900.

⁵³ Idem, *Háromszék vármegye nemes családjai*, Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat, Sepsiszent-György, 1901.

⁵⁴ Idem, *Maros-Torda vármegye nemes családjai*, Adi Árpád könyvnyomda tulajdonos kiadásában, Marosvásárhely, 1904.

⁵⁵ József Gerő, *A Királyi Könyvek. Az I. Ferencz József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*, Budapest, 1940.

⁵⁶ Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârșitul sec. al XV-lea)*, în vol. „Documente privind istoria României”, Editura Academiei R. P. R., București, 1956, pp. 586-588, în cadrul capitolului *Imaginile de pe pecete*, pp. 584-589.

⁵⁷ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, cap. 7. B, pp. 175-177; *Evoluția armeriilor țărilor române ...*, cap. IX. d, pp. 310-323.

⁵⁸ Ioan cavalier de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, vol. I-II, Sibiu, 1892 și 1895.

de care se folosește istoria, se numără și datele genealogice și heraldice. Lucrarea este mai degrabă una genealogică, dar are și părți de heraldică, îndeosebi descrieri de blazoane ale unor familii nobile române. Partea I conține conscripțiile familiilor nobile române din Transilvania pe comitate, iar în cadrul acestora pe districte. Aceste conscripții au fost făcute de către pretor sau jude, ori de notarul districtului, dar în cele mai multe cazuri de vreun preot sau chiar protopop greco-catolic. În completarea acestor conscripții se prezintă extracte din mai multe colecții, conținând date familiale. Partea a II-a, apărută după trei ani, conține înșiruirea familiilor nobile române în ordine alfabetică. Descrieri heraldice există în puține cazuri, aceasta depinzând de persoana care a întocmit conscripția. De exemplu, în comitatul Alba Inferioară, protopopul Ioan Deac a descris stemele familiilor din districtul său, al Cutului în latină, copiate de pe diplomele de înnobilare, pe cele din districtul Zlatna protopopul Alexandru Amos Tobias le-a descris în limba română, precum și Basiliu Pauléthy pentru districtul Armeni.

Lucrarea a fost reeditată în primul deceniu al secolului al XXI-lea. Astfel, ediția a II-a în 2003 la Cluj-Napoca, la Editura Societății Culturale pro Maramureș „Dragoș Vodă”, iar în 2006 s-a ajuns la ediția a IV-a, acestea fiind coordonate de Vasile Iuga de Săliște, cu prefață de Ioan-Aurel Pop, membru corespondent al Academiei Române. Un număr de 37 de steme sunt reprezentate în anexa noii ediții din 2006, mulțumită conducătorului editurii, Vasile Iuga de Săliște. Completarea lucrării cu imaginea unor blazoane este un fapt laudabil, dar apare și o problemă. Despre copii, care s-au realizat de către Societatea Culturală pro Maramureș „Dragoș Vodă”, se arată că s-au realizat după desenele originale. Această afirmație este însă inexactă, în condițiile în care aceste imagini sunt variantele color ale desenelor apărute în colecția Siebmacher!

Pál Joódy, arhivist șef al comitatului Maramureș, a publicat o lucrare despre cercetarea calității de nobil în comitat între anii 1749-1769, apărută la Sighetul Marmației în 1943 în limba maghiară⁵⁹. Cartea a fost tradusă în limba română și a apărut cu prefață de acad. prof. dr. Nicolae Edroiu, în 2003, la Editura Societății Culturale pro Maramureș ”Dragoș Vodă”, sub titlul *Cercetarea calității de nobil în comitatul Maramureș, 1749–1769*. Lucrarea conține lista celor care și-au dovedit nobilitatea între anii marcați, respectiv prezentarea stemelor acestor familii, predominant românești.

Éva Straub Nyulásziné, arhivistă principală a Arhivelor Naționale Ungare, a publicat un album heraldic al stemelor de pe diplomele de înnobilare

⁵⁹ Pál Joódy, *Máramaros vármegye 1749-1769. évi nemesség vizsgálata*, Máramarossziget, 1943.

aflăte în fondurile și colecțiile Arhivelor amintite: *Öt évszázad címerei*⁶⁰; a II-a ediție este bilingvă, maghiară și germană. Sunt prezentate 100 de planșe color ale blazoanelor considerate mai reprezentative, având dimensiunea unei pagini întregi, precum și desene heraldice a 1.246 de alte steme. Stemele sunt blazonate. Printre acestea, o parte însemnată este dedicată celor acordate nobililor din Transilvania.

Concluzii

Din cele expuse am putut vedea că unii autori s-au ocupat exclusiv pe baze etnice de cercetarea stemelor. De exemplu, Pușcariu s-a ocupat numai de familiile românești, József Pálmay s-a ocupat exclusiv de familiile din Ținutul Secuiesc, autorii sași au cercetat cu predilecție heraldica săsească din Transilvania. Autorii din Ungaria au înșirat tot ce au adunat din izvoarele cunoscute, balanța trăgând către nobilii de etnie maghiară. Cea mai obiectivă, dacă se poate folosi acest termen, este colecția Siebmacher, care este o lucrare pur heraldică, prezentând atât imaginea, cât și descrierea blazoanelor, aducând și date suficiente despre dobândirea stemelor.

Bibliografie

Albert ARZ von STRAUSSBURG, *Beiträge zur Siebenbürgischen Wappenkunde*, Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1981.

Albert ARZ von STRAUSSBURG, *Das Wappen der Stadt Kronstadt*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, Hermannstadt, LI, 1928, pp. 152-154.

IDEM, *Das Wappen von Hermannstadt*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, LIII, Sibiu, 1930, pp. 201-210

IDEM, *Das Wappen von Kronstadt, Zur Klärung der Meinungen*, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums”, Heft 1-4, Brașov, 1944, pp. 1-11.

IDEM, *Die historischen Wappen der ehemaligen siebenbürgisch-sächsischen Gebietskörperschaften*, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, Sibiu, 1858, pp. 33-34.

IDEM, *Zur Wappenfrage der Stadt Sächsisch-Regen*, în „Sächsisch-Regener Wochenblatt”, nr. 13, 1906.

⁶⁰ Éva Straub Nyulásziné, *Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein*, Ed. Corvina, Budapest, 1987; *Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein-Wappen aus fünf Jahrhunderten auf Wappenbriefen im Ungarischen Staatsarchiv*, Ed. Babits, Szekszárd, 1999.

Michael AUNER, *Das Wappen von Hermannstadt*, în „Korespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, XXXVI, Sibiu, 1913, pp. 69-75.

Oszkár BÁRCZAY, *A heraldika kézikönyve*, Budapest, 1897.

Gustav BEDEUS, *Die Wappen der sächsischen Nation und der Stadt Hermannstadt*, în „Siebenbürgische Vierteljahrschrift”, LVIII, Sibiu, 1935, pp. 304-309.

Joseph BEDEUS von SCHAARBERG, *Die Wappen un Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen städtischen Nationen dieses Landes*, Hermannstadt, 1838.

Dan CERNOVODEANU, *Evoluția armeriilor țărilor române de la apariția lor și până în zilele noastre (Sec. XIII–XX)*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2005.

IDEM, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

Dan CERNOVODEANU, Jean Nicolas MĂNESCU, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești. Les nouvelles armoiries des départements et des villes (municipes) de la République Socialiste de Roumanie. Etude sur le développement historique de l'héraldique départemental et municipale roumaine*, în „Revista Arhivelor”, LI, nr. 1-2, 1974, pp. 3-218. A apărut și în extras, sub formă de carte, tot în același an.

CSÁKY Imre, *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII-XIX. században*, Budapest, 1995.

DARVASY Mihály, *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése*, în „Palaestra calasanciana”, nr. 39, Budapest, 1942.

Maria DOGARU, *Din heraldica României*, Editura JIF, București, 1994.

András DUGONICS, *A magyaroknak uradalmaik; mind a régi, mind a mostani üdökben*, Pest și Pozsony, 1801, cap. VII, pp. 50-56.

Ana DUMITRAN, *Completări la istoricul stemei Transilvaniei, pe marginea unui sigiliu aplicat la 31 mai 1595*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 9/I, 2005, pp. 271-282.

László FEJÉRPATAKY, *Főrangú családok*, Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Budapest, 1888.

Genealogia heroica illustris et antiquissimae rerum pro rege et republica inclitissimae gentis Hungaricae per plurima secula domi forisque toga sagoque praeclare, insigniter ac fortiter gestarum memoria exemplo ac virtute florentissimus, nobilissimae spectabilis ac generosae familiae Wass de Sancto Aegydio ex antiquis gloriosorum Hungariae regum diplomatibus vetustissimis

waywodarum Transilvaniae comitumque Siculorum monumentis litteralibus recentioribus serenissimorum Transivaniae principum documentis authenticis publicaeque fidei archiuorum principatus Transilvaniae capitularium instrumentis memorialibus, omni exceptione maioribus ab anno domini MCXL ad annum usque currentem 1743 chronologico historica methodo adornata. Auctore Andrea Huszti iureconsulto anno domini MDCCXLIII die 31 Martii.

Pál JOÓDY, *Máramaros vármegye 1749-1769. évi nemesség vizsgálata, Máramarossziget*, 1943.

József GERŐ, *A Királyi Könyvek. Az I. Ferencz József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*, Budapest, 1940.

HOPPÁL Dezső, *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*, Budapest, 2001.

János ILLÉSSY, Béla PETTKÓ, *A Királyi Könyvek jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czímer, előnév és honosság adományozásoknak. 1527-1867*, A M. Kir. Orsz. Levéltár felügyelete alatt, Budapest, 1895.

IMRE Sándor, *Czímerlevelek*, Kolozsvár, 1910 și 1912.

Elek JAKAB, *Az erdélyi országos címerek története*, în „Századok”, I (1867), nr. 4, pp. 336-352.

Sigismund JAKÓ, *Sigilografia cu referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea)*, în vol. „Documente privind istoria Romîniei”, Editura Academiei R. P. R., București, 1956, pp. 586–588, în cadrul capitolului *Imaginile de pe peceți*, pp. 584-589.

Béla KEMPELEN, *Magyar nemes családok*, I-XI, Budapest, 1911-1932.

József Sebestyén KEÖPECZI, *Erdély czímere*, în „Turul”, XXXV (1917), nr. 1-4, pp. 33-48.

IDEM, *Kolozsvár Címere*, în „Kolozsavári Szemle”, III, 1944 pp. 266-267.

Stephanus LAKATOS, *Siculia delineata et descripta accuratius quam hactenus, nunc ad lucem data. A. C. 1702. cum tabula Hunniae et Siciliae*, Claudiopoli, manuscris.

*** *L'évolution des armoiries des Pays Roumains depuis leur apparition jusqu'à nos jours (XIIIe-XXe siècles)*, Université de Paris Sorbonne, École Pratique des Hautes Etudes, IVe section-Sciences Historiques et Philologiques, Paris, 1995.

*** *Liber armorum Hungariae (Magyarország címeres könyve)*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1913.

Karl LINDT, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben*, Verlag von A. Schroll, Wien, 1885.

Iulian MARȚIAN, *Contribuții la eraldica vechiului Ardeal*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, IV (1926-1927), București, 1929, pp. 441-446.

Jean Nicolas MĂNESCU, *Les armes de la Transylvanie (XVI-e- XX-e siècles)*, în "Revue roumaine d'histoire", XXXI, nr. 1-2, București, 1992, pp. 29-49.

IDEM, *Zur Geschichte des landeswappens von Siebenbürgen (im 16. Jahrhundert)*, în „Genealogica et Heraldica”, Viena, 1972, pp. 533-538.

Iván NAGY, *Magyarország családai. Czimerekkel és leszármazási táblákkal*, Pest, 1857-1868.

Franciscus Carolus PALMA, *Heraldicae regni Hung. Specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens*, Vindonbona, 1766.

József PÁLMAJ, *Háromszék vármegye nemes családjai*, Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat, Sepsi-Szent-György, 1901.

IDEM, *Maros-Torda vármegye nemes családjai*, Adi Árpád könyvuomda tulajdonos kiadásában, Marosvásárhely, 1904.

IDEM, *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Betegh Pál Könyvnyomdai Műintézete, Székely-Udvarhely, 1900.

Franciscus Pariz PÁPAI, *Ars Heraldica. Seu Consuetudinum Heraldicarum, quarum crebrior passim & usus, & in Historiis, praecipue Europaeis mentio, Synopsis. Collecta, & in hunc pugillum, in gratiam inprimis Nobilitatis Transylvanicae contracta. Opere & veritate*, Claudiopoli, 1695.

Mihail POPESCU, *Sigiliul lui Sigismund Báthory - principele Transilvaniei*, în „Revista Arhivelor”, I (1924-1926), nr. 1-3, pp. 328-332.

Georgius PRAY, *Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae pluribusque aliis*, Buda, 1805.

Ioan cavalier de PUȘCARIU, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, vol. I-II, Sibiu, 1892 și 1895.

Constantin REICHENAUER von REICHENAU, Géza von CSERGHEÖ, Oscar von BÁRCZAY, *J. SIEBMACHER'S grosses und allgemeines WAPPENBUCH, Der Adel von Siebenbürgen*, Vierten Bandes zwölfte Abtheilung, Verlag von Bauer und Rapse, Nürnberg, 1898.

Gyula SCHÖNHERR, *Nemes családok*, Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Budapest, 1905.

Josef v. SEBESTYÉN, *Das Wappen von Kronstadt*, în „Mitteilungen des Burzenländer Säsischen Museums”, 2. Jahrgang, Heft 1-4, Kronstadt, 1937, pp. 11-28.

Stemma illustris antiqua quae, heroicacaeque comitum et baronum in inclyto Transylvaniae principatu et amplissimo Hungariae regno, dei optimi maximi gratia florentium familiae Haller ab Hallerstein ab anno domini 1198 quo Henricus sextus Romanorum imperator semper augustus in territorio Franconiae Norimbergensi ad Pegnitzium vicum Hastiludium duodecimum magnifica

principum, ducum, comitum, baronum et equitum imperialium exterorumque heroum ibidem praesentium cum pompa et sollemnitate instituerat, secundum radus descendentes rectos et lineas collaterales historico-geneologica methodo electum atque adornatum per Andream Huszti. Cibinii, anno domini MDCCXLVIII.

Éva STRAUB NYULÁSZINÉ, *Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein*, Ed. Corvina, Budapest, 1987.

Hugo Gerard STRÖHL, *Österreichisch-Ungarische Wappenrolle*, Verlag von Anton Schroll & Co, Wien, 1890.

Joannes SZEGEDI, *Cerographia Hungariae, Seu Notitia De Insignibus, Et Sigillis Regni Mariano-Apostolici*, Tyrnaviae, 1734.

TAGÁNYI Károly, *Magyarország címertára*, Kiadja Altenburger G. és Rumbold B., Budapest, 1880.

Tudor-Radu TIRON, *Începuturile stemei Transilvaniei în lumina mai multor izvoare ilustrate externe, din secolul al XV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca. Series HISTORICA”, tom L, 2011, pp. 307-339.

Szabolcs de VAJAY, *Les sources numismatiques de l'héraldique d'Etat hongroise*, în „Recueil du IXe Congrès international des sciences généalogique et héraldique, Berne (30 juin-6 juillet), 1968”, Berne, 1968, pp. 149-167.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1 – Prima lucrare de specialitate în Transilvania, *Ars heraldica* – 1695.

Fig. 2 – Lucrarea lui Palma cu planșa stemelor statelor și provinciilor de sub suzeranitatea Coroanei Ungare.

Fig. 3 – Stemele Moldovei, Transilvaniei și Țării Românești în lucrarea lui Palma.

Fig. 4 – Pagina de titlu a colecției Siebmacher pentru Transilvania.

Fig. 5 – Stema cea veche a comunității săsești în colecția Siebmacher.

Fig. 6 – Stema cea nouă a comunității săsești în colecția Siebmacher.

Fig. 7 – Stema cea veche a comunității secuiești în colecția Siebmacher.

Fig. 8 – Stema cea nouă a comunității secuiești în colecția Siebmacher.

Fig. 9 – Sigiliile celor trei stări din Transilvania, adoptate în 1659.

Fig. 10 – Stema Transilvaniei – variantă din 1741, sub domnia Mariei Terezia.

Fig. 11 – Stema Transilvaniei pe diploma de ridicare la rang de Mare Principat – 1765.

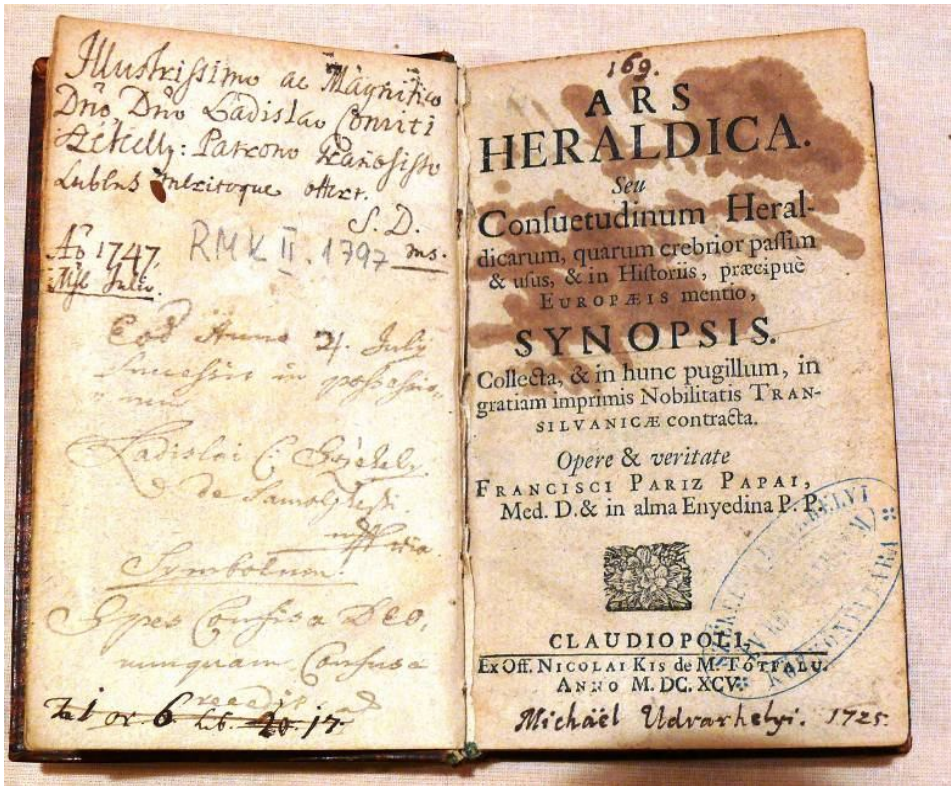

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

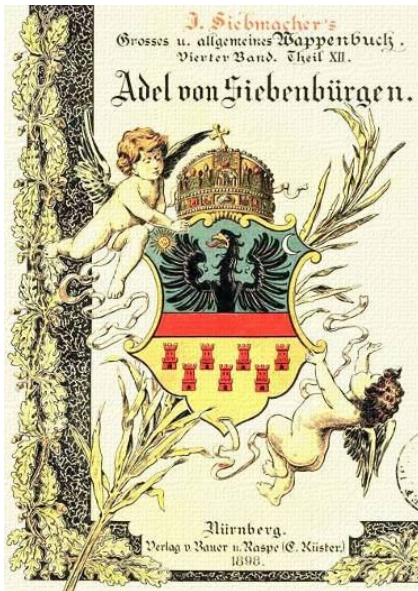

Fig. 4

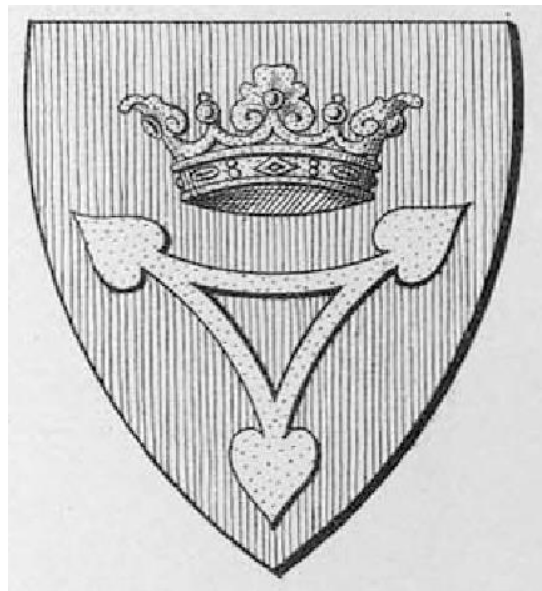

Fig. 5

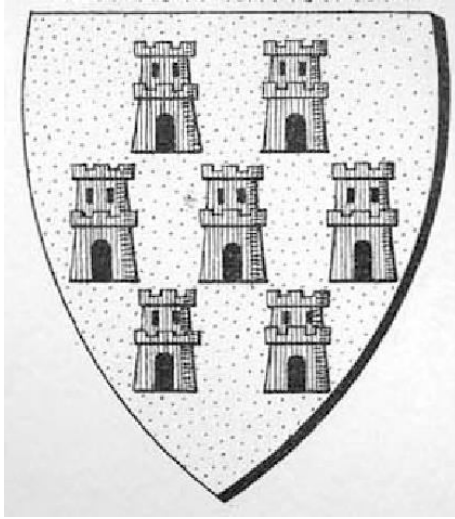

Fig. 6

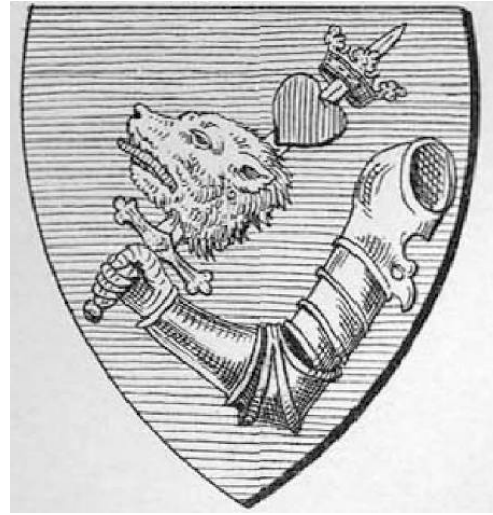

Fig. 7

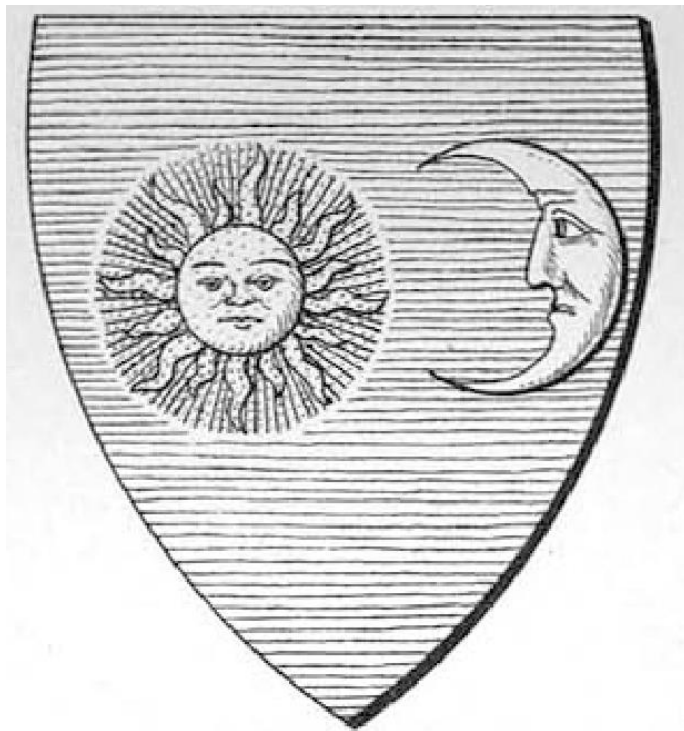

Fig. 8

Fig. 9

W. v. SIEBG. AUF EINER MÜNZE d. KG. M. THERESIA 1741.

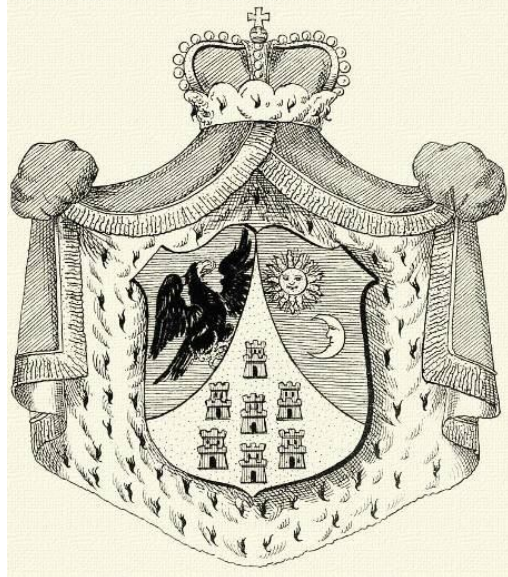

Fig. 10

Fig. 11